

האם היה יוסף אבן זבארה שונא נשים?

יהודית דישון

יהודית דישון

ספר שעשועים

ליוסף בן מאיר אבן זבארה

החכמה והמלך⁴ ובסיפור נישואיו של עינף⁵ — יש גישה חיובית לאשה. וסיפורים אלה אף מדברים בשיבחה.

נשאלת השאלה מה היתה מטרתו של אבן זבארה, הראשון בין מחברי המקאמות העבריות שעסק בשבח ובגנות הנשים. האם היה שונא נשים והוא מביע בספר דעתו בענין זה, או שמא רצה רק לשעשע ולברר, כדעתו של אברהם מס. ואופים האנטי־נשי של סיפוריו נעוץ במקורם ההודי?⁶

נראה לי כי זבארה הכניס את נושא הנשים לספרו כדי להשיג מספר מטרות: המטרה הראשונה היא הבידור, שכן אחר מתפקידה של המקאמה. הסוג הספרותי שאליו שייך ספר שעשועים, הוא לשעשע את הקוראים והשומעים. נושא הנשים היה נושא אהוב בימי הביניים,⁷ ולכן בוחר זבארה בנושא זה לשעשע את קוראיו בספרו ספר שעשועים, ששמו מעיד גם על מטרתו.

מטרה שנייה, והיא לא פחות חשובה, היא רצונו של זבארה, עליו הוא מצהיר בהקדמה לספרו, לנגח את עינף ולשלם לו על מה שעולל לו.⁸ לצורך זה משתמש זבארה בשני אמצעים עיקריים העוברים כחוט השני לאורך כל חלקי הספר: האמצעי האחד הוא בניית תדמית חיובית לעינף בתחילת הספר, תדמית שהולכת ומתנפצת עד שמתברר מעל לכל ספק, לקראת סיום החלק הרביעי של ספר שעשועים, כי עינף הוא דמות שלילית ואפילו אדם איננו, שכן הוא שר מצאצאי אשמדאי מלך השדים.⁹ האמצעי השני הוא ההיאבקות המתמדת בין זבארה לבין עינף ידו של מי תהיה על העליונה בפיקחות, בחכמה ובידע, ומי יהיה זה שיגבר בסופו של דבר על רעהו. היאבקות זו עולה אף היא בשלושת חלקיו העיקריים של ספר שעשועים (בחלק השני, השלישי והרביעי), כשבסופו של דבר יוצא זבארה כמנצח. לנושא הנשים תפקיד מרכזי בפיתוח שני אמצעים אלה.

לאורך ספר שעשועים מופיע עינף כמי שמדבר סרה בנשים. כבר בחלק השני של הספר, בפתיחת העלילה, מספר השועל ארבעה סיפורים אנטי־נשיים ועליהם הוא

נושא הנשים הוא אחד הנושאים המרכזיים בספר שעשועים לר' יוסף בן מאיר אבן זבארה. נושא הנשים עולה בשלושה מתוך חמשת חלקיו של הספר,¹ והוא אחד הנושאים החשובים המקשרים בין חלקי הספר. בחלק השני של ספר שעשועים נמצאים חמישה סיפורים ושש אנקדוטות העוסקים בנשים;² בחלק השלישי של הספר מצוי סיפור אחד ובחלק הרביעי של הספר נמצאים עוד שני סיפורים בנושא זה. רוב הסיפורים הם בעלי נימה אנטי־נשית מובהקת, ורק בשלושה — בסיפור המסגרת של מחרוזת סיפורי הנמר והשועל,³ בסיפור בת הפרזי

מוסיף עוד שש אנקדוטות חריפות בגנות הנשים, במטרה להניא את הנמר מבטוח באשתו החכמה ומשמוע בעצתה הטובה.¹⁰ ברור למדי כי זבארה רואה את עצמו כדמות הנמר ואת עינן בדמות השועל.¹¹ בחלק הרביעי של הספר מושמים בפיו של עינן עוד שני סיפורים בגנות האשה: סיפור אחד הוא תיאור נישואיו האומללים של עינן עם אשה רעה, והסיפור השני הוא סיפור הכובסת הגרועה מן השרד עצמו.¹² אולם למרות כל סיפוריו בגנות הנשים למרות נסיונו האומלל בנישואיו הקודמים ולמרות פחדו מאשה רעה,¹³ מבקש עינן שוב לשאת אשה. בהבעת רצון זה מתווסף עוד נופך שלילי לדמותו של עינן ומודגש הפער בין מעשיו לבין דיבוריו. עינן כפי שיתברר,¹⁴ איננו עיקבי ואין לתת אימון בדבריו.

זאת ועוד. עינן מצהיר בחלק השני של ספר שעשועים כי הוא רופא ובקי במדעים,¹⁵ ונרמה לקורא כי אדם חכם לפניו. בסיפור „בת הפריוזי החכמה והמלך“¹⁶ שבחלק השלישי של הספר, מתגלית שוב חכמתו המפליאה, כביכול, של עינן. אם מזהים את עינן עם הסריס בעל התושיה,¹⁷ מתקבל הרושם כי הוא באמת חכם ונבון ומיטיב אף להכיר בחכמת הנשים ולבחור לו נערה חכמה, שתדע לפתור למלך את חלומו ואולי אף להוציאו מהמצב הכיש אליו נקלע. אולם כאשר מתעמקים יותר בסיפור מתברר שאין הדבר כן. נראה כי הנערה מצליחה להערים על הסריס הנובן, או לפחות משתמשת בו לקידום מטרותיה היא.¹⁸ בהמשך החלק הרביעי של ספר שעשועים מנותצת לחלוטין דמותו של עינן כנבון וכמבין בנשים כאשר הוא חפץ לשאת לאשה נערה יפהפיה שהיא, כפי שמתברר, בתו של עם הארץ. אילו חכם היה, לא היה מתחבר כלל עם אבי הנערה הטיפש.¹⁹ יתר על כן, עינן היה צריך לדעת שאל לו לאדם לשאת לאשה בת עסי-הארץ, שמה יהיו צאצאיהם כאביה של האשה. לעולם חייב אדם לקחת לו לאשה בת תלמיד-החכם כדי שיהיו בניו חכמים.²⁰ כשמכיר לבסוף עינן, לאחר אוהרתו של זבארה, בצורך לשאת לאשה בת תלמיד-חכם, הוא זונח את הנערה בת עסי-הארץ שאהב ומבקש מזבארה שיבחר לו אשה טובה. מסתבר, איפוא, כי לא רק שאין עינן מסוגל להחליט בדבר החשוב ביותר בחיים, בחירת בת-זוג לעצמו, אלא שאפילו איננו מבין כלל בנשים ואינו בטוח בעצמו אם יוכל לבחור לו אשה נכונה. למרבה הבושה הוא זקוק לעזרתו של זבארה שלו כה לעג.²¹ כן מתברר כי עינן כבר נכשל בעיני נשים לפני מסעו עם זבארה, כאשר בחר לעצמו בנישואיו הראשונים בבחרותו אשה יפה וחכמה, אך רעה ובסופו של דבר נאלץ לגרשה.²²

האמצעי השני בניגוח עינן הוא העימות והמאבק בין שני הָרָעִים, זבארה ועינן. בפתיחת העלילה, בחלק השני של ספר שעשועים, עולב זבארה את עינן בדמותו אותו לשועל הנוכל המוציא את רעהו ממקום מושבו הבטוח בטענות שווא. על עלבון זה עונה עינן לזבארה בפתיחת החלק השלישי של הספר, בסיפור בת הפריוזי החכמה בו הוא מְזַהה את עצמו, כאמור, עם הסריס החכם ואת עמיתו, זבארה, עם הפריוזי המטומטם.²³ חכמתו של הסריס מתגלית לא רק במציאת נערה חכמה שתפתור למלך את חלומו, אלא גם ביכולתו לחוד חידות שהפריוזי איננו יודע את פתרונו.²⁴ בסיפור זה גוברת ידו של עינן, מצב שיימשך לכל אורכו של החלק השלישי של הספר וגם בתחילת חלקו הרביעי. זבארה תלוי בעת המסע בעינן, שיובילו לעיר טובה ושיספיק לו אוכל, משקה ובידור.²⁵ אולם כשמגיעים השניים, בסופו של המסע, לביתו של עינן מתהפך הגלגל. לא רק שזבארה המורעב חוטף ואוכל מכל הבא ליד על אפו ועל חמתו של עינן הקמץ, אלא הוא מצליח לגבור בחכמתו ובבקיאותו במדעים על עינן.²⁶ מתברר, כי לעומת זבארה החכם והבקי, עינן הוא בור. הפעם נדמה כי זבארה ייצא כמנצח בהיאבקות בין השניים. אולם כאן שולף מחבר ספר שעשועים הפתעה

מאמתחתו. לפתע מתגלה עינן לזבארה לא כאדם, אלא כשר מצאצאי אשמדאי מלך השדים. זבארה הנדהם והנפחד נבהל עד מוות, ועינן צוהל ושמה.²⁷ הוא לועג לזבארה על זה שכל חכמתו הרקה לא עמדה לו ולא השכיל להבחין עם מי הוא יוצא לדרך. נדמה לרגע כי עינן ניצח, אך האם זה סוף דבר?

נראה לי כי בהמשך שוב מתהפך הגלגל ושוב יש לנושא הנשים תפקיד מרכזי בהתפתחות זו. לאחר שנתגלה עינן לזבארה כשר, מרגיע עינן את זבארה ומבטיחו כי כל רע לא יאונה לו והשניים יוצאים לטייל יחריו בעיר. עתה מספר עינן לזבארה כי ברצונו לשאת אשה, וזבארה גומל לעינן על כל מה שעולל לו. לא רק שהניא את עינן מלשאת את הנערה שאהב, כפי שהזראה לעיל, אלא נותן לו במקומה נערה אחרת, ממיודעיו, בשרה ויפה²⁸ בת תלמיד חכם, אך לאו דווקא טובה.²⁹ נערה זו דמתה בכמה מתכונותיה לזבארה, כמו אהבתה הגדולה לאכילה, דבר שכה הרגיז את עינן, וכן היו לה כמה ממידותיו של עינן עצמו.³⁰ ניתן לאמר כי באמצעות האשה מנסה זבארה להפיל את עינן בפח הנשים, מהן כה פחד עינן,³¹ ובאמצעותה אף משתחרר מתלותו בעינן ואולי גם מצליח לחזור לעירו.³² כך נסגר נושא הנשים בספר **שעשועים** כמה שהתחיל, אלא שהפעם מתחלפות היוצרות. נושא הנשים נפתח בספר **שעשועים** בכך שהשועל (המסמל את עינן) מניא את הנמר (המסמל את זבארה) משמוע בעצת אשתו ועל ידי כך מצליח להוציאו ממקום מושבו הכטוח, מעירו שלא בטובתו. הספר מסתיים בכך שזבארה מניא את עינן מלשאת אשה שאהב ובמקומה נותן לו אשה אחרת שלא לטובתו,³³ ואחרי נישואיו של עינן חוזר לעירו. כך נסגר נושא הנשים כשירו של זבארה היא בסופו של דבר על העליונה.

מטרה שלישית בהבאת נושא הנשים בספר **שעשועים** הוא הנסיון להראות כי אין התמונה הדיכודית, ואין לדבר רק בגנות הנשים ומן הראוי לדבר אף בשבחן. המדבר בגנותן של הנשים בלבד, כעינן, עתיד ליפול בפח שלהן.

באמצעות מיבנה סיפורתי משוכלל משכיל זבארה לא רק להרגיש את רעתה של האשה, רעה העולה מסיפור לסיפור עד שהאשה מופיעה בסיפור האחרון בשיא רשעותה, רשעות העולה אף על רשעות השר עצמו,³⁴ אלא הוא מבחיר גם את דעתו בשבח הנשים.

כל המקומות בספר **שעשועים** העוסקים בשבח הנשים הם מקומות-מפנה בספר. מקום המיפנה הראשון הוא מסגרת סיפורי הנמר והשועל. במסגרת זו בה מביע הנמר את חרטתו על כי לא שמע בקול אשתו ולכן הוא עומד עתה לטבוע עם כל משפחתו, נהפכים על פיהם כל סיפורי השועל בגנות הנשים. סיום סיפור המסגרת של מחרוזת סיפורי הנמר והשועל הורס את כל המבנה המשוכלל של הסיפורים שבתוכה ומבליט את הפואנטה של המחרוזת, המדברת באופן ברור בשבחן של הנשים.³⁵ מחרוזת סיפורי הנמר והשועל היא אף מקום מיפנה בספר, שכן לאחריה יוצא זבארה עם עינן לדרך.

המקום השני בספר **שעשועים** העוסק בשבח הנשים הוא „סיפור בת הפריזי החכמה והמלך“, שהוא סיפור מרכזי בנושא הנשים, מחרוזת סיפורי הנמר והשועל מכאן, וסיפורי עינן לאחר שהביע את רצונו לשאת אשה, מכאן.³⁶ ומהווה מעבר בין שתי החטיבות. מוסר ההשכל של „סיפור בת הפריזי והמלך“ — נישואין עם אשה אחת בלבד — מדגיש את המהפך מהתדמית השלילית של האשה במחרוזת סיפורי הנמר והשועל ומעבירנו לחלק הרביעי של הספר המדבר בבירור בעד הנישואין.

המקום השלישי בספר **שעשועים** העוסק בשבח הנשים הוא כאשר מביע עינן את

רצונו לשאת אשה. נישואיו של עינן משלימים שני מעגלי נושאים בספר שעשועים — נושא הנשים והמאבק בין עינן לבין זבארה. נראה לי כי לא מקרה הוא שדווקא הדעה החיובית על הנשים מובעת בשלושת המקומות שפורטו לעיל. זבארה, אומן המבנה הספרותי, מביע את דעתו לא רק באמצעות התוכן (תוכנם של הסיפורים), אלא גם באמצעות הצורה (מקומות המפנה). כי אין לדבר רק נגד הנשים אלא יש אף לאמר בשבחן.

הבעת הדעה החיובית על הנשים בספר שעשועים נעשית בשלבים. השלב הראשון הוא אותם סיפורים בגנות האשה שניתן להבינם בשני מובנים היות ונכתבו בשני מישורים, במישור סמיו ובמישור גלוי. במישור הגלוי נראה כי רעת האשה עולה מסיפור לסיפור, אולם במישור הסמיו מסתבר כי הגבר איננו טוב ממנה, וגם לו יד בכל הרעה שהיא עושה — בין אם בגלל סיכלותו והתפתותו ובין בגלל השתתפותו באופן פעיל במעשיה הרעים.³⁷ בשלב השני מביע הנמר (המסמל את זבארה עצמו) את צעריו על כי לא שמע בקול אשתו, דבר המוציא את הרוח מטענותיו של השועל (המסמל את עינן) וגם מעורר גיחוך-מה. כך נוטה שוב הכף לשבחיה של האשה. השלב השלישי הוא „סיפור בת הפריזי החכמה והמלך“. הסיפור מסתיים בנישואין, והמסקנה היא כי למרות שיש נשים בוגדניות, אין לבטל את מוסד הנישואין במחידה.³⁸ דברים אלה מובעים במישור הסמיו, המהווה את הבעת דעתו של זבארה. בשלב הבא מבקש עינן להתחתן מחדש. בכך מוטלות בספק כל ההתבטאויות הקודמות של עינן בגנות הנשים ומתערערת אמינותו בעיני הקורא. השלב האחרון הוא הדרשה על פסחים מ"ט ממנה יש להסיק, כמו מסיפור בת הפריזי החכמה והמלך, כי יש לשאת אשה, אשה חכמה וכשרה.

המסקנה היא, איפוא, כי ר' יוסף אבן זבארה לא היה כלל שונא נשים, ההיפך הוא הנכון. כל ההתבטאויות בשבח הנשים בספר שעשועים באות מפיו של זבארה עצמו בעוד שכל הגינויים מושמים בפיו של עינן. נושא גנות ושבח הנשים בספר שעשועים משמש להמעטת דמותו של עינן והצגתו כאנטי-פמיניסט, כאדם בלתי אָמין, מול זבארה בעל חכמת החיים המכיר את האשה על החיוב והשלילה שבה,³⁹ והידוע גם כן שהגבר אשם לא פעם כמוה בחטאיה. וכך גם בנושא הנשים מנצחת דעתו של זבארה את דעתו של עינן. מוסר ההשכל של ספר שעשועים בנושא זה הוא כי חייב אדם לשאת אשה, אך עליו לדעת במי לבחור, כפי שאומר הפתגם שמביא זבארה בייעצו לעינן:

אל תקח אשה להון וליופי, כי הלך ההון והיופי ונשאר הדופי.⁴⁰

הערות

1. ספר שעשועים בנוי מחמישה חלקים, שארבעה מהם ניתן לראות כשני זוגות חצאי מעגלים, זה בתוך זה מסביב לציר מרכזי, שהוא החלק האמצעי של הספר. החלק הראשון של הספר — שהוא הקדשה בצורה שיר לרב ששת בנבגשת מושלם על ידי החלק החמישי של הספר — גם הוא הקדשה. הפעם בפרווה, לרב ששת בנבגשת; שני חלקים אלה מהווים את המעגל החיצוני של הספר. החלק השני של הספר — הקורות את זבארה ועינן בביתו של זבארה — מושלם על ידי החלק הרביעי של הספר — הקורות את זבארה ועינן בביתו של עינן; יחדיו מהווים שני חלקים אלה את המעגל הפנימי של הספר. החלק השלישי של הספר — קורות השניים בדרך — הוא הציר המרכזי, ומשתרגים ממנו חוטים לחלקים שלפניו ושלחוריו. סיפור העלילה, הקורות את זבארה ועינן, עוטף את כל חלקי הספר ועולה בכל חלק מחלקי הספר מחדש. לכל הנושאים המועלים בספר שעשועים יש השלכה לסיפור העלילה. כל הנושאים נמצאים כבר בחלק השני של הספר ובאים לידי השלמה בחלק הרביעי של הספר. ברוב

יהודית דיִשׁוֹן

- המקרים מפתיעה ההשלמה את הקורא. ליתר פרטים על מבנהו של **ספר שעשועים** עיין במאמרי: „למבנה ספר שעשועים“, **ספר השנה של אוניברסיטת בר אילן**, ט"ד"י"ז (תשל"ט), עמ' 221-421.
2. חמשת הסיפורים ושש האנקדוטות שזורים במחרוזת סיפורי הנמר והשועל, שמספר זבארה לעיני כרי להבהיר לו את חששותיו מללכת עמו. זבארה מספר על שועל ערום, שרוצה להרחיק את הנמר, וירדו, משכנותו. השועל מפתח את הנמר ללכת למקום טוב יותר, למרות שהוא יודע כי לאמיתו של רבר המקום מסוכן ומהווה סכנת חיים לנמר ולמשפחתו. אשת הנמר החכמה מנסה להזהיר את בעלה מפני השועל הערום, אך לשוא. באמצעות סיפורים ואנקדוטות בגנות הנשים מצליח השועל להסית את הנמר באשתו. בסופו של דבר שומע הנמר בקול השועל ועובר עם משפחתו למקום אותו בחר עבורו השועל, ושם הוא מוצא את קיצו. בתחילה נראה המקום טוב ונעים, אך כאשר מתחילים לרדת גשמים מוצף האיזור כולו והנמר ומשפחתו נלכדים בזרמי המים וטובעים. אך עוד לפני שנופח הנמר את נשמתו הוא צועק בקול גדול: „אוי ואבוי למי שמאמין בשועל ועצמו. ואיננו שומע לקול אשתו“. עיין **ספר שעשועים** לר' יוסף בן מאיר אבן זבארה, הוציא לאור י. דריוון, ברלין: הוצאת אשכול (תרפ"ה), עמ' 34, שורות 361-362. (כל המובאות במאמר זה תהיינה מהמהדורה הזו).
3. **ספר שעשועים**, עמ' 20-34.
4. שם, עמ' 36-40.
5. שם, עמ' 130-141.
6. I. abrahams, "The Book of Delight" in *The Book of Delight and Other Papers*.
7. בספרות האירופאית של ימי הביניים נמצאים סיפורים על נשים, למשל בספרו של המומר היהודי פטרוס אלפונסי (משה ספרדי), **דיוסופלינה קלרוקליס**; בדקמרון לבוקציו; ובסיפורי קנטרברי לציור. גם בספרות הערבית של ימי הביניים נמצאים לא מעט סיפורים על נשים כמו בכלילה ודמנה; באלף לילה ולילה ועוד.
- הספרות העברית של ימי הביניים עשירה בסיפורים על הנשים, כמו ספרות המקאמות (נאום אשר בן יהודה לשלמה בן צקבל; מנחת יהודה ליהודה אבן שבתאי; עורת הנשים ליצחק; אוהב נשים לידעיה הפניני ומחברות עמנואל לעמנואל הרומי). כמו־כן נמצאים סיפורים על נשים בספרים כמו **בן המלך והנזיר** (ספר שתורגם לעברית על ידי אברהם אבן חסדאי), **משלי סינדרב**, **משל הקדמוני ליצחק אבן סהולה** ועוד רבים. על כך אדון בספרי **אשת חיל מו ימצא** – **האשה בראי הסיפורת העברית בימי הביניים**.
- יש לציין כי רבים מן הסיפורים על הנשים הנמצאים בספרות האירופאית מוצאים מן הספרות העברית והערבית, ועל כך אדון בספרי הנ"ל.
8. ועיין **ספר שעשועים**, עמ' 3, שורה 22 עד עמ' 5 שורה 41. במיוחד עיין בשורות 24-30.
9. בתחילה מתואר עיני כחבר טוב לזבארה. עיני מאיץ בזבארה לאכול ולשתות דווקא יין עם האוכל וגם פופיע לו את רגשי אהבתו. כן מתפאר עיני בחכמתו הרבה. בהמשך מתברר כי עיני איננו אלא קמצן, רע, צפוע ובור. ליתר פירוט עיין במאמרי „למבנה ספר שעשועים“, עמ' 223-226.
10. מוסר ההשכל הסמוי של מחרוזת סיפורי הנמר והשועל הוא כי הנמר היה צריך להשמר מפני השועל יותר מאשר מן האשה הרעה, כביכול. מוכן שיש כאן נימה של אירוניה גם לגבי זבארה עצמו, שעדיף היה אילו לא היה עוזב את עירו ומתפתה לעיני, השועל הערום.
11. בסיום מחרוזת סיפורי הנמר והשועל אומר עיני: „על מי הארכת מליך, ונשאת משליך, וקראת נפשי שועל ונפשי נמר“ (**ספר שעשועים**, עמ' 34, שורות 365-364). ועיין גם מאמרי „הנשים בספר שעשועים“, **ספר השנה של אוניברסיטת בר אילן**, י"ג (תשל"ו), עמ' 190-191.
12. עיני מביע את רצונו לשאת אשה, ואחר כך הוא מספר את שני הסיפורים האלה כדי להסביר את בקשתו, והיינו: שלא ישיא לו זבארה אשה רעה כאותן שתי נשים, שהן גיבורות שני סיפוריו.
13. ראה **ספר שעשועים**, עמ' 138, שורות 144-145, „...כי תמיד תהיה חרדת הנשים כל חררי בטני חופשת“.
14. ליתר פרטים על ניתוח חדמיתו של עיני עיין במאמרי „למבנה ספר שעשועים“, עמ' 224-226.
15. **ספר שעשועים**, עמ' 15, שורות 61. בחלק הרביעי של הספר מקבל הענין תפנית, כאשר מתגלה עיני ככל בורותו. ועיין **ספר שעשועים**, עמ' 116 שורות 1 ואילך.

16. זהו סיפור על מלך שחלם כי קוף מארץ תימן מקפץ על צוארי נשיו ופילגשיו. רוחו של המלך נפעמת. כי הוא חושב שפשר חלומו הוא שמלך תימן יבוא לכבוש את ארצו. סריס נבון אחר רואה בצרח המלך ומבטיח למצוא לו ארם חכם, פותר חלומות. כדרך אל החכם פוגש הסריס כפרי אחר (פריזיו), שארץ לו לחברה. הסריס שואלו חירות שונות, שמהן מסיק הכפרי כי אורחו הוא טיפש. שניהם מגיעים לביתו של הכפרי, ובלילה מספר הכפרי לאשתו ולבנותיו את חירות הסריס ומלגלג על סיכלות אורחו. אולם בחו הקטנה בת הטי"ו שנה מבינה שהכסם ונבון הוא הסריס, והיא פותרת את חירות הסריס שפתרונום נעלם מאביה. הסריס השומע בסתר את דברי הנערה, מתפעל מחכמתה. הוא מגלה לנערה את שליחותו והיא הולכת עמו ופותרת למלך את חלומו. ועיין מאמרי „הנשים בספר שעשועים“, עמ' 203-205.

17 David Simha Segal. "On Certain Delights in the Book of Delight by Joseph Bin Meir Ibn Zabara: An Examination of the Tale of the Eunuch and the Wise Daughter of a Countryman", *Hebrew Annual Review*.

18. הנערה מנווטת את הענינים כך שתובא לפני המלך. היא איננה מוסרת לסריס את פתרון החלום, אלא מוכנה לגלותו, ביחידות, למלך בלבד. לא קשה לה, בוודאי, לשער שלאחר שתפתור את החלום למלך – גבר זר מתהלך בארמון – יואשר כי הפתרון נכון, יהרוג המלך את נשיו ופילגשיו הבוגרניות וישא אותה לאשה. ועיין גם במאמרי „הנשים בספר שעשועים“, עמ' 203-205.

יש בסיפור זה גם רמז מקדם המעיד כי עינן איננו כה חכם כפי שהוא מתימר להיות. **בספר שעשועים**, בעמוד 38, שורה 36 אומר הפריזיו בלבו על הסריס: „איך יראה בדמותו מן המשכילים, והוא מגדול הכסילים“. ואכן, בחלק הרביעי של הספר מתברר כי אכן עינן (אם אמנם מזהים אותו עם הסריס) הוא גדול הכסילים.

19. עינן ידע היטב, כי אבי הנערה אכן טפש מטופש הוא. ועיין **ספר שעשועים**, עמ' 134, שורות 63-67.

20. דברים אלה אומר זבארה לעינן כשהוא מזהירו לבל ישא אותה נערה לאשה. ועיין **בספר שעשועים**, עמ' 135, שורה 82 עד עמוד 137, שורה 125. יש כאן המשך ההיאבקות בין זבארה לבין עינן מי חכם יותר, ומסתבר כי לא עינן, אלא רווקא זבארה הוא החכם. ועל כך עיין עוד להלן.

21. ועיין **בספר שעשועים**, עמ' 128, שורות 86-96.

22. שם, עמ' 140, שורה 202 עד עמוד 141 שורה 211.

23. ראה מאמרו של סגל, עמ' 193-199.

24. כבר בהקדמה ל„סיפור בת הפריזיו החכמה והמלך“, כאשר רוכבים זבארה ועינן זה ליד זה, שואל עינן את זבארה חידה: „שאני או אשאך, נהלני או אנהלך“ (**ספר שעשועים**, עמ' 36, שורה 2). כאשר זבארה תמה ואיננו יודע את הפירוש ואומר: „הלא אתה רוכב על חמורך ואני על חמורי, ואיך אשאך או תשאני, ואנהלך או תנהלני? מספר לו עינן את סיפור בת הפריזיו החכמה והמלך. החידה חוזרת כסיפור, ברברי הסריס לפריזיו (**ספר שעשועים**, עמ' 37, שורה 24). הפתרון בא ברברי בת הפריזיו לאביה, שם, עמ' 38, שורות 52-54. ועיין גם מאמרי „הנשים בספר שעשועים“, ומאמרו של סגל, עמ' 188-193.

25. אבל מתברר כי עינן מביא את זבארה לעיר שכלל אינה טובה, וכמשך כל הדרך וגם כאשר מגיעים השניים לביתו של עינן מנסה האחרון לחסוך אוכל ויין מזבארה.

26. ראה מאמרי „למבנה ספר שעשועים“, עמ' 226-232.

27. **ספר שעשועים**, עמ' 128, שורה 75 עד עמ' 129, שורה 104.

28. שם, עמ' 138, שורות 138-144. יש לציין כי עינן הכיר כל הזמן בשתי תכונות אלה של הנשים, יופין וחכמתן.

29. בעמוד 128, שורה 139 אומר זבארה לעינן: „אני אתן לך נערה יפה וצעונה, כעלת שכל ודעה“. ובשורות 138-139 מבקש עינן שלא תהיה האשה רעה. לאחר שהביא עינן שני סיפורים על רעת הנשים אומר לו זבארה: „אל תירא, כי לא אתן לך כי אם נערה יפה וטובה וכשרה“ (שם, עמ' 141, שורות 212-213). כך הדבר במהדורת ספר שעשועים שלפנינו. לעומת זאת נאמר בנוסח פריזיו של הספר: „כי לא אתן לך אלא נערה יפה וכשרה“, וחסירה המלה „וטובה“. לאחר שיקול כל המובא במאמר זה נראה לי לקבל את הנוסח האחרון.

יהודית דישון

30. ועיין בספר **שעשועים**, עמ' 138, שורה 138 עד שורה 142, וכן עמ' 141, שורות 212-215. וראה עוד מאמרי „הנשים בספר שעשועים”, עמ' 209-210, ומאמרי „למבנה ספר שעשועים”, עמ' 234-236.
31. בדרך אירונית אף מאהל זבארה לעינן, שיחיה בטוב עם האשה שאהב (**ספר שעשועים** עמ' 142, שורות 3-2), ומסתבר כי עינן בכל זאת אוהב את אשתו החרשה והשלים עמה: „וכראותי כי שלם עמה ויסכון, אמרתי בלבי כל עוף למינו ישכון” (**ספר שעשועים**, עמ' 141, שורות 214-215). נראה לי כי יש לפרש מלים אלו כך: כל אדם אוהב את מינו ומשלים עמו. מכאן אולי הוכחה נוספת כי האשה דמתה במידותיה לעינן ולא היתה כל כך טובה. ועיין לעיל הערה 29.
32. כך יוצא מנוסח פריז: „ואז הביאני אל ארצי ואל מולדתי בשלום”. אך מן הנוסח של דוידזון אין הרבר ברור.
33. האשה, כאמור, לא היתה כל כך טובה, אך עינן השלים עמה. וראה הערות 29, 31.
34. ועיין במאמרי „הנשים בספר שעשועים”, עמ' 188-209.
35. ועיין שם, עמ' 202-203.
36. שם, עמ' 203-205.
37. כמו למשל הפרש בסיפור האלמנה (ועיין מאמרי הנ"ל, עמ' 192-205).
38. וכך אף מניח דוידזון. ועיין **ספר שעשועים**, עמ' מג.
39. בספר **שעשועים** נמצאות דמויות נשים מכל שדרות העם, מהמעמד הגבוה, מהמעמד הכינוני ומדלת העם, כמו בת מלך, אשת צורף, אשת נגר, בת פריזי, אלמנה מדלת העם וכובסת.
40. **ספר שעשועים**, עמ' 137, שורות 124-125.